

Atsiliepimas

apie dr. A. Bubnio tyrimą "Holokaustas Lietuvos provincijoje 1941 metais"

Dr. A. Bubnio didelės apimties tyrimas parengtas moksliniu pažintiniu požiūriu labai aktualia tematika: masinis žydų žudymas Lietuvos provincijoje yra vienas mažiausiai tyrinėtų Holokausto istorijos Lietuvoje problemų. Mokslinius, objektyvius šios temos tyrimus labai apsunkina archyvinių šaltinių, dokumentinės medžiagos stoka. Į tai pirmiausia ir reikia atsižvelgti vertinant dr. A. Bubnio tyrimo rezultatus.

Autorius savo tyrime remiasi įvairiais šaltiniais, panaudoja pagrindinių Lietuvos archyvų (LCVA, LYA) fondų, skelbtos dokumentinės, atsiminimų, net kraštotyriminkų surinktą medžiagą, kitų, net ir užsienio autorių darbus. Taigi tyrimo šaltinių bazė pakankamai solidi.

Dr. A. Bubnio tyrimas, matyt, parengtas senokai, nes jame galima pasigesti panaudotų kai kurių svarbių jo tiriamai tematikai naujausių darbų, visų pirma, A. Eidinto monografijos "Žydai, lietuviai ir holokaustas" (Vilnius, 2002. – 477p.), kurią galima laikyti reikšmingu darbu nušviečiant Holokausto istoriją Lietuvoje.

Holokaustą Lietuvos provincijoje autorius nušviečia 6-ių Lietuvos apskričių pagrindu (Alytaus, Kauno, Kretingos, Trakų, Utenos ir Vilkaviškio). Šių apskričių pasirinkimą tyrimo objektu galima laikyti logišku ir priimtiniu, tyrimo objektu tapo visų svarbiausių Lietuvos regionų apskritys. Tačiau labiau apibendrintam Holokausto procesų Lietuvos provincijoje vaizdui atskleisti, jų specifikai išryškinti galima buvo patyrinėti daugiau Žemaitijos (čia santykinai liko neišžudyta daugiau žydų), taip pat Rytų Lietuvos apskričių (kur gyventojų daugumą sudarė lenkai ir rusai). Kretingos apskritis buvo Vokietijos pasienio apskritis ir Holokausto procesai joje turėjo specifinių bruožų lyginant su visa Žemaitija.

Autorius Holokausto procesus Lietuvos provincijoje nušviečia pagal atskiras apskritis. Tai gal ir teisinga, tačiau atrodytų nelogiškas apskričių pateikimas abėcėlės tvarka. Taip pateikiant medžiagą tyrimo tekstas pradedamas Alytaus ir baigiamas Vilkaviškio apskritimi, 2 pasienio (Kretingos ir Vilkaviškio) apskritys atsiduria toli viena nuo kitos. Atrodytų, būtų buvę logiškiau, tikslingiau ir nuosekliau Holokausto procesus nušviesti pradedant Kauno apskritimi: tokiu atveju buvo galima pateikti 1941 m. įvykių bendrąjį istorinį foną (nušviesti birželio

antisovietinio sukilimo ir kitus vokiečių okupacijos pradžios įvykius, susijusius su Holokaustu), Kaune sukurtas centrinės okupantų vokiečių ir lietuvių kolaborantų represines, žydų naikinimo struktūras ir kt. Juo labiau, kad paties autoriaus tvirtinimu, Kauno apskritis užima centrinę vietą Holokausto istorijoje (l. 14), ją galima laikyti Lietuvos provincijos žydų žudymo modeliu.

Pateikiant tyrimo medžiagą logiškiau būtų buvę pradėti ir nuo Kretingos apskrities, kaip Vokietijos pasienio apskrities, kuri Holokausto procesų požiūriu buvo chronologiškai anksčiausiai nusiaubta. Autorius pagrįstai tvirtina, kad žydų žudynės Gargžduose buvo pirmosios masinės Lietuvos žydų žudynės, gal net ir visoje tuometinės SSRS teritorijoje.

Apskritai vertinant tyrimo rezultatus, būtina pažymėti, kad dr. A. Bubnys kruopščiai, atidžiai, detalai, iš įvairių šaltinių surinktais dokumentiniais faktais atkuria Holokausto svarbiausius įvykius, faktus ir siaubingus rezultatus, nušviečia juos objektyviai, be tendencijų nutylėti, užglaistyti lietuvių kaltę, parodo, kaip nuosekliai ir sistemingai jau 1941 m. buvo sunaikinti beveik visi Lietuvos provincijos žydai. Autoriaus pateikti faktai ir duomenys iš esmės abejonių nekelia. Jis kritiškai vertindamas sovietinius šaltinius, stengiasi nustatyti bent apytikslį Holokausto aukų skaičių. Visa tai yra didelis jo darbo privalumas.

Autorius pagrįstai pagrindinį dėmesį skiria pačioms žydų masinių žudynių akcijoms, jų vykdymui. Tačiau, atrodytų, galima buvo plačiau atskleisti žydų išstūmimo iš viešojo gyvenimo, izoliavimo, persekiojimo procesus ir patį jų mechanizmą, t.y. nušviesti pradinį, paruošiamąjį Holokausto etapą). Koks buvo vietos gyventojų (su šokia tokia specifika regionuose) požiūris į Holokaustą provincijoje, kokia buvo Holokausto akcijų vietinių vykdytojų motyvacija, įvairių valdžios struktūrų veikla ir kaltė ir kt.?

Tyrimo tekste galima pasigesti šiek tiek problematiškesnio požiūrio į Holokausto procesus, reiškinius ir įvykius, atsakymų (ar bandymų atsakyti) į istoriografijoje keliamus principinius klausimus. Autorius pateikia nemažai naujų, istoriografijoje nežinomų ar mažai žinomų faktų. Pvz., Merkinėje neatsirado norinčių šaudyti žydų (l.10), Jonavos gyventojai buvo labai nepatenkinti žydų šaudymu (l.20), Eišiškių apylinkių kaimų gyventojai gan aktyviai rėmė ir gelbėjo žydus (l.54). Tačiau šie įdomūs ir svarbūs Holokausto istorijos faktai neišskiriami ir neakcentuojami, jie "paskęsta" tarp kitų faktų ir duomenų.

Autorius istoriniais faktais argumentuotai parodo, kad žydus provincijoje masiškai žudė J. Hamanno skrajojantis būrys. Išskyla principinio pobūdžio klausimas - kiek Lietuvos provincijos žydų buvo išžudyta sukilėlių būrių ir vietos policijos, kiek jų išžudyta iki vokiečių pasirodymo, ar buvo sukilėlių išpuolių, nukreiptų grynai prieš žydus, spontaniškų žydų pogromų, savotiškų (kad ir nedidelių) analogų gerai žinomiems įvykiams Kaune ("Lietūkio" garaže ir Viliampolėje). Autorius tik spėja, jog partizanai ir policija išžudė nemažai žydų. Tai svarbūs klausimai, į juos skirtingai atsakoma žydų ir lietuvių autorių darbuose, todėl jiems tyrime turėjo būti skirta žymiai daugiau dėmesio, autoriui reikėjo pareikšti savo nuomonę.

Autorius pagrįstai Holokausto procesuose išskiria 2 etapus: pirmąjį, kai žudant žydus vyravo politiniai motyvai, jie žudyti kaip buvę komunistai, sovietiniai pareigūnai ir kt ir antrąjį, rasinio genocido laikotarpį. Pirmąjį laikotarpį autorius datuoja 1941 m. birželio pabaiga – liepos viduriu. Pirmojo laikotarpio chronologiniai reimai gal kiek per platūs, pati išvada kiek per kategoriška, formali (ypač ją darant tyrimo išvadose). Pasienio su Vokietija apskrityse žydai rasiniais sumetimais pradėti žudyti jau 1941 m. birželį (apie tai byloja ir paties autoriaus pateikti faktai), "rasinio genocido" akcijų iki liepos vidurio būta ir kitose Lietuvos apskrityse.

Apibendrinant dr. A. Bubnio tyrimo rezultatus galima daryti išvadą, kad atsižvelgiant į tai, jog Holokausto istorija Lietuvos provincijoje mažai tyrinėta, nepaisant kai kurių trūkumų ir kritinio pobūdžio pastabų, apskritai atliktas darbas vertintinas teigiamai, jis yra pakankamas pagrindas Komisijai padaryti išvadas apie Holokaustą Lietuvos provincijoje 1941 metais.